

Natalia Vovk

THE INFLUENCE OF JOURNAL «STRILETS» ON INFORMATION PROVISION OF UKRAINIAN GALICIAN ARMY

The article examines the activities of the editorial board of the journal «Strilets». The author of the article takes the general description this publication, examines the main thematic headings magazine. The author examines the significance of the journal «Strilets» for propaganda and educational work in the army. The article presents facts obtained from the analysis of information from the journal, the purpose of the liberation war of the Ukrainian people and the course of events of the Polish-Ukrainian war.

Key words: information system, pressing service, journal «Strilets», Polish-Ukrainian war, military press.

УДК 398.332.12(477)«1918/1931»

Віктор Ткаченко

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ, ЗІБРАНІ В РІЗНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ В 1928–1929 РР., ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА

У статті розглянуто, проаналізовано та оприлюднено архівні матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України пов'язані зі звичаями та обрядами весняних релігійних свят, серед яких чимало інформації про писанкарство. Не відомі широкому загалу, розглянуті джерела засвідчують існування писанок та їх використання під час великодніх звичаєво-обрядових традицій, у віруваннях українців у різних областях України у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: архів, фонд, одиниця збереження, писанка, крашанка, обряд.

На сучасному етапі наукових досліджень вагомим фактором є інформація, що зберігається в архівах України. Серед таких можна виділити і Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, у яких зберігаються різнопланові документи. Серед них містяться і матеріали Етнографічної комісії ВУАН. Їх опрацювання дає можливість дослідити існування писанкарства у 20-х рр. ХХ ст. у різних етнорегіонах України, не зважаючи на антирелігійну боротьбу влади, у тому числі із українськими обрядами та звичаями.

Архівні джерела фонду досліджувалися переважно в контексті прикмет, вірувань, звичаїв та обрядів, пов'язаних з весняними релігійними святами. Автором статті частково вже опубліковано матеріали про писанкарство із рукописних фондів Інституту [1–3]. Проте відомості про писанки, їх використання в обрядах та звичаях, що маємо у різних одиницях збереження архіву, як історичне джерело залишаються маловивченими.

Мета статті – проаналізувати інформаційний потенціал фонду Етнографічної комісії, в якому чимало відомостей про виготовлення та використання писанок під час святкування Великодня та у післявеликодній період. Зокрема, увага звертається на розв'язання таких завдань: оприлюднення архівних одиниць збереження, у яких зафіксовано існування писанкарського промислу у різних областях України, збагачення джерельної бази; з'ясування спільних і відмінних рис у звичаях та обрядах, пов'язаних із використанням писанок.

У матеріалах із Вінниччини за 1928–1931 рр. із с. Спиченці Бердичівської округи зазначено, що на Великдень готували писанки, а також подано ілюстрації семи розписаних яєць із цього села [4, арк. 47]. Від С. Богатинчука із с. Терехови цієї ж округи маємо відомості про фарбування крашанок цибулею та гречаною половиною до Великодня. Подаються розповіді про дитячі ігри в «битка» та підміну яєць під час них підробками [5, арк. 42 зв. – 43].

Досить цікаве вірування щодо свячених шкаралуп з яєць записано О. Козієм у с. Тиманівка Тульчинської округи у 1928 р. Зокрема, дописувач указує на те, що місцеві жителі вірили: якщо кинути рештки яйця у воду, то курчата, гусята або качата «будуть рости, як з води». Розповідає він і про рахманів, які живуть під землею та святкують Великдень коли ці шкаралупи допливуть до них [5, арк. 155]. Про Рахманський Великдень занотовано і у матеріалах од. зб. 618 «Етнографічної комісії» [6, арк. 56 зв.].

Студент Л. Ставицький із Гайсинського педтехнікуму надіслав відомості до етнографічної комісії ВУАН у 1927 р., записані у с. Бідки на Тульщині. У них він указує на те, що виготовляли великодні яйця у селі на Сорок святих, а дівчата на Великдень віддавали хлопцям колодки у вигляді 3-х або 4-х писанок [7, арк. 128]. Як і в інших селах Вінниччини, тут, як видно із записів, теж у трону до покійника клали крашанку, а також чарку та трішки горілки, діти гралися в битки

(товкалися) [7, арк. 129 зв. – 130]; подається легенда про рахманів та інформація про «проводи» (поминання) померлих, на яких роздавали старцям крашанки [7, арк. 131–131 зв.].

А. Кривов-Сворук у своїх матеріалах з Вінниччини зазначив коли починали писати писанки, які вони мали назви, які продукти святили на Великдень. Звертає дописувач увагу на те, що писанку або крашанку використовували у народній медицині при лікуванні людей [8, арк. 29.]. Досить ґрунтовно респондент подав відомості про те, що на другий день Великодня ходили христосуватися: породілля йшла до баби-бранки і несла 10 писанок і калач. Знайомі при христосуванні обмінювалися словесними привітаннями та писанками або крашанками. Також у цей день дівчата віддавали колодку хлопцям у вигляді 12 писанок і крашанок, зав'язаних у вишиту хустинку. Автор розповідає і про ігри з крашанками біля церкви – «товкання». Він зазначає, що інколи для них використовували яйця підроблені (наприклад, дерев'яні або залиті воском, як в інших етнографічних районах. – В. Т.) або інших птахів (наприклад, пантарки, цесарки), тобто займалися шахрайством [8, арк. 30–31]. Такі моменти в дитячих іграх засвідчуються дослідниками писанкарства по всій Україні, що говорить про те, що це було масовим явищем.

В архівних документах од. зб. 697 знаходимо відомості про великоднє розговіння сім'ї, яке розпочиналося з крашанки. Записано також вірування в те, що залишки свяченого не можна викидати будь-де, а необхідно закопувати в землю. Заборонялося давати їх корові або собаці. У записах із с. Чагів (нині – Оратівського району Вінницької області) маємо інформацію про христосування у перший день Великодня на кладовищі з покійником крашанками та писакками. Фіксується респондентом і такий обряд на другий день свята як христосування породіллі із жінкою, яка в неї бабувала. У цьому селі він мав свої особливості. Висвітлюється дописувачем і великодній обряд, поширений у багатьох селах Поділля, Галичини, Гуцульщини, – обливання парубками дівчат – вливаний (обливаний) понеділок. У матеріалах відзначається, що молодь між собою гралася крашанками в ігри. М. Мельнічук указує і на те, що покійнику клали в труну крашанку або писанку, щоб на тому світі мав чим христосуватися. Також подає розповідь про те, як можна зробити твердішим яйце для використання його в іграх, наприклад, всім відомої «битка» [9, арк. 5–5 зв.], про що зазначалося.

Про дитячі ігри на Великдень в «битки» чи по-іншому «товкання» йдеться і в інших матеріалах із Вінницької обл. за 1926–1930 рр. Їх автор повідомляє про існування на другий день свята обряду христосування. За що дітей, які це робили, обдаровували крашанками [10].

Досить об'ємними є розповіді про великоднє святкування у с. Катюжани Могилівської округи, зафіксовані Г. Судиним у 1929 р. Так, респондент вказує, які страви готували до Великодня, розповідає про виготовлення писанок не тільки для себе, а й для інших, про кидання шкаралуп зі свячених крашанок на воду, в річку [7, арк. 214]. Також автор подає інформацію про те, що у селі хлопці дівчат водою не обливали на Великдень і крашанками в ігри не гралася. Водночас, як і в інших селах Поділля, тут у труну до покійника клали крашанку та ходили «славити» з ними сільську старшину [7, арк. 215–216]. Занотовано також і легенду про рахманський Великдень [7, арк. 219].

У матеріалах Г. Церковнюк із с. Когитуля Могилівської округи за 1928 р. наведено легенду про те, звідки беруть свій початок писанки та подано інформацію, що хлопці обливали дівчат водою на третій день Великодня [11, арк. 37], тобто у вівторок, а не у понеділок, як у більшості етнографічних районів.

Маємо записи про великодню обрядовість і в од. зб. 704. Вони зроблені Д. Федерів у с. Колоденка Вапнярського району. Зокрема, автор пише, що у селі до Великодня хазяйки готували 4–5 кіп писанок із різними орнаментами та подає деякі їх назви. Він зазначає, що святили до святкового столу, та те, що діти гралася в «битки» (цокалися крашанками). Дописувач також вказує і на те, що інколи робили підміну звичайних яєць на фарбовані камінці [12, арк. 29–29 зв.]. Зазначено в матеріалах і як виготовляють самі писанки, подано вірування, пов'язані з крашанками та писанками, записано легенду про рахманів [12, арк. 78].

У записах П. Ковальова із Вінницької обл. зафіксовано вірування про рахманів, які живуть під землею, обряд віддячування дівчатами та молодими жінками «масляної колодки» хлопцям на великодні свята, з писанок і крашанок [13, арк. 2 зв., 5 зв.]. Як виявляється, цей обряд був поширений майже на всій території України.

Варто детальніше розглянути записи од. зб. 428 цього самого фонду, які були зібрані М. Рябим у с. Кукавці на Поділлі. Так, дописувач зазначає, що починали виготовляти писанки і крашанки після Вербної неділі [14, арк. 9]. Після освячення великоднього кошика, перед тим як іти додому, бідним роздавали перпички і галунки [14, арк. 9 зв.], відмічається і те, що після розговіння діти йшли христосуватися до сусідів та рідних, а також гралася у великодні ігри, в тому числі й яйцями [14, арк. 10 зв.]. Досить детально автор описує сам процес розфарбування писанок, зазначаючи з чого роблять «кісточку», які фарби використовували при розписі і з чого їх виготовляли. Вказується також, що готують крашанки і яким чином, окрім них також у селі були і галунки, які фарбували

тільки в один колір [14, арк. 38 зв.]. Окремо М. Рябий описує святкування самого Великодня, фактично подаючи той самий матеріал з деякими доповненнями [14, арк. 40–44]. Зазначається, що і на Провідну неділю на кладовищі бідним роздають їжу, писанки та галунки, що їх фарбують до цього дня [14, арк. 44 зв.].

Із с. Казимирівка Кагарлицького району на Київщині у 1929 р. був надісланий вірш малих хлопчиків-христосувальників, що є досить рідкісним матеріалом [арк. 79]. Як відомо, за це їх обдаровували крашанками, а у цьому селі ще й цукерками та бубликами. Інший автор, З. Лавітська, розповідає про ігри з крашанками «навбитки», зазначаючи, що це роблять і діти, і дорослі. Не оминула вона розповіді і про підроблені яйця-крашанки [5, арк. 79 зв.].

У с. Соснова Переяславського району, як засвідчують записи 1927–1930 рр., вірили в те, що свячені шкаралупи з яєць та кістки необхідно закопати під вітряк, «щоб буря не вшкодила, або на полі, щоб град не побив хліба». Так, як в інших регіонах, тут клали крашанку в домовину (тому, хто помре на Великдень) [15, арк. 34].

М. Сакун із с. Носівка на Ніжинщині у повідомленні на адресу Етнографічної комісії зазначив, що у селі в основному фарбували крашанки за допомогою природних барників із рослин. Писанок майже не виготовляли. Автор подав вірування про те, що «перше яйце треба з'їсти зі шкаралупою», щоб не боліли очі. Серед звичаїв він зазначає відвідування у понеділок кладовища, де роздавали старцям крашанки, та провідування жінками бабів, які приймали у них пологи, яким також несли освячені яйця [5, арк. 65–65 зв.].

Про відзначення Проводів та використання при цьому червоних крашанок ідеться у повідомленні М. Білокоця з хутора Сипатіно Мало-Перещепинського району на Полтавщині [5, арк. 265 зв.]. Серед матеріалів одиниці збереження 312 маємо і чорно-біле зображення двох писанок. Їх надіслав до етнографічної комісії О. Третина у 1928 р. із Глобіно Кременчуцької округи. Автор зазначав, що орнаменти на них мали назви «хрестики» та «поясок». На обох із них написи «Х. В.» (Христос Воскрес). На одному малюнку дійсно зображено хрест [16, арк. 111 а]. Із зібраних та надісланих матеріалів до Етнографічної комісії Ковбою Михайлом із с. Олександрівка на Полтавщині також бачимо факти існування писанкарства у селі. У записах 1929 р. до народного календаря автор, розповідаючи про святкування Великодня, замалював та надіслав зразки крашанок, що побутували у селі. Зазначається, що малі хлопці на Великдень ходили по хатах та віршували із святом, а також гралися крашанками [16, арк. 178–178 зв.].

Артем Лазуха із с. Мороча Сумської округи у своєму дописі зазначив, що «крашанки малюють у п'ятницю, але перед цим у чистий четвер до схід сонця необхідно набрати води із річки і помити нею яйця. Фарбують в основному у відварі полови, але купляють порошок виготовлення синього, червоного, зеленого, рожевого і жовтого кольору». Називає він також і дитячі розваги із крашанками: навкотка, навбитки та розповідає, як зробити міцного битка за допомогою «сапожної смоли» [16, арк. 304–305], тобто виготовити підроблене яйце.

У с. Шульненка Старобільської округи П. Правеньком зафіксовано невідомий звичай залишати на дорозі, після освячення великодньої їжі, маленьку пасочку з крашанками. Селяни вірили в те, що хтось із мертвих це забере собі [5, арк. 189].

У матеріалах, зібраних збирачами в різних областях України впродовж 1928–1929 рр., знаходимо й інші відомості про писанкарство. Зокрема, І. Волошенко у відповідях щодо народного календаря пише, що святять паски, яйця тощо. Крашанки фарбують фарбою, яку купляють, шкаралупу з них закопують у землю, «щоб сліпець не шкодив картоплі» [16, арк. 55 зв. –56]. Оповіді дописувач і про дитячі ігри з крашанками: в котка та битки.

Отже, нами опрацьовано групу джерел, у яких засвідчено існування писанок та їх використання під час великодніх звичаєво-обрядових традицій, у віруваннях українців у різних областях України у 20-х рр. ХХ ст. Для писанкарства характерним є багато спільного у виготовленні розписаного яйця та вживанні його під час святкування Великодня. Варто відзначити і те, що серед досліджених матеріалів знаходяться ілюстрації писанок із місцевостей, звідки вони надходили до Етнографічної комісії ВУАН. Однак, попри часткове оприлюднення архівних відомостей та одиниць збереження, їх аналіз дав змогу виявити автору, що значна частина із них потребує подальшого опрацювання та публікації.

Список використаних джерел

1. Ткаченко В. Архівні джерела ВУАН з дослідження писанкарства / В. Ткаченко // Переяславський літопис: зб. наук. ст. / [ред. колегія: Коцур В. П. (голова ред. та ін.)]. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 7. – С. 100–105.
2. Ткаченко В. Великодня обрядовість та писанкарство на Волині в архівній спадщині Никанора Дмитрука / В. Ткаченко // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хм., 2014. – Вип. 34. – С. 64–70.
3. Ткаченко В. Мистецтвознавчі аспекти дослідження писанкарства в архівній спадщині Т. Мішківської / В. Ткаченко // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хм., 2014. – Вип. 35. – С. 182–188.
4. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського

НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського), ф. 1, од. зб. 687, 89 арк. 5. АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, ф. 1–дод., од. зб. 309, 268 арк. 6. Там само, ф. 1, од. зб. 618, 275 арк. 7. Там само, ф. 1, од. зб. 702, 238 арк. 8. Там само, ф. 1, од. зб. 694, 77 арк. 9. Там само, ф. 1, од. зб. 697, 105 арк. 10. Там само, ф. 1, од. зб. 700, 151 арк. 11. Там само, ф. 1, од. зб. 911, 41 арк. 12. Там само, ф. 1, од. зб. 704, 115 арк. 13. Там само, ф. 1, од. зб. 420, 119 арк. 14. Там само, ф. 1, од. зб. 428, 73 арк. 15. Там само, ф. 1, од. зб. 691, 200 арк. 16. Там само, ф. 1–дод., од. зб. 312, 73 арк.

Виктор Ткаченко

**ФОЛЬКЛОРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ, СОБРАННЫЕ В РАЗНЫХ
ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ В 1928–1929 ГГ.,
КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ПИСАНКАРСТВА**

В статье рассмотрены, проанализированы и опубликованы архивные материалы Института искусствоведения, фольклористики и этнологи им. М. Ф. Рильского НАН Украины, связанные с обычаями и обрядами весенних религиозных праздников, среди которых много информации о писанкарстве. Не известны обществу, рассмотренные источники свидетельствуют о существовании писанок и их использовании во время пасхальных обычаев, обрядов, традиций, в верованиях украинцев в разных областях Украины в 20-х гг. XX в.

Ключевые слова: архив, фонд, единица хранения, писанка, крашанка, обряд.

Viktor Tkachenko

**FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC MATERIALS COLLECTED IN DIFFERENT
REGIONS OF UKRAINE IN 1928–1929 AS A
SOURCE OF PYSANKARSTVO INVESTIGATION**

Archive materials of M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, NAS of Ukraine, connected with the customs and ceremonies of spring religious holidays, that contain a lot of information about pysankarstvo, are considered, analyzed and published in the article. Considered sources, unknown to a wide community, affirm the existence of pysanky and their usage in Easter custom and ceremonies traditions, in beliefs of the Ukrainians in different regions of Ukraine in 20s of the XXth century.

Key words: archive, fund, the unit of preservation, pysanka, krashanka, ceremony.

УДК 94(477) «1920/1939»

Роман Мельник

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ВОЄННОЇ
ДОКТРИНИ УПРАЦЯХ ВІЙСЬКОВИХ ІСТОРИКІВ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ**

У статті розглянуто теоретичні основи проектування української національної воєнної доктрини у науково-теоретичних і мемуарно-аналітичних працях військових дослідників 20–30 х рр. XX ст.

Ключові слова: воєнна доктрина, науково-теоретичні праці, військово-теоретична думка, дослідники, міжвоєнний період.

Активний процес розбудови та реформування Збройних Сил України на сучасному етапі їх розвитку закономірно викликає інтерес до вивчення вітчизняного історичного досвіду, пошуку певних аналогій, які можна було б використати для вирішення актуальних проблем. Це зокрема стосується й такого важливого аспекту як формування підвалин національної воєнної доктрини на основі досвіду періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. відображеного у науково-теоретичних працях військових теоретиків міжвоєнної доби.

Перебуваючи далеко за межами рідних теренів, в еміграції, військові дослідники, натхненно працювали над розробкою схем напрямку будівництва українського війська. Життєпис військових діячів доповнює історію формування і становлення збройних сил. Визначні військовики не просто зробили в українській визвольній рух середини ХХ ст. дуже важливий внесок, але й істотно вплинули на його масштаби, зміст, потужність і тривалість.

Здобуття незалежності, соборності, державності і створення національних збройних сил України стали визначальною метою та сенсом життя багатьох з них. Керівники мілітарних організацій, які почали утворюватися одразу ж після вимушеного інтернування вояків армії УНР, глибоко усвідомлювали необхідність творити власні збройні сили. За власними інтересами нація може розв'язувати всі проблеми тільки у своїй власній самостійній державі, тому для поневоленої нації найважливішим завданням мусить бути здобуття і закріплення своєї самостійної та соборної